

PETRES CSIZMADIA GABRIELLA

A CSEHSZLOVÁKIAI MAGYAR KISEBBSÉG FELSZÁMOLÁSÁNAK KÍSÉRLETE

BESZÉLGETÉS SZARKA LÁSZLÓVAL

Kerek félévszázada, hogy Dobos László *Földönfutók* című regényében először írhatott itthon arról a történeti kényszerhelyzetről, amikor a második világháború után Csehszlovákiához visszakerült felvidéki magyarság egészét el akarták űzni szülőföldjéről. A szlovákiai magyarság idén számos rendezvénnyel emlékezett meg az 1947-ben történt kitelepítésről és lakosságcsereéről. A tragikus események háttéréről, lezajlásáról, feldolgozási stratégiáiról beszélgettünk Szarka László történésszel, a Selye János Egyetem docensével.

■ A csehszlovákiai német és magyar kisebbség felszámolása 1945-ben kezdődött meg. Milyen közvetlen előzményei voltak ennek?

■ A londoni csehszlovák emigráció, élén Edvard Beneš köztársasági elnökkel, 1941-től kezdve, különböző formákban próbálta a nagyhatalmakkal elfogadtatni a németek és magyarok háború utáni kitelepítését. A homogén szláv nemzetállam megteremtésére törekvő csehszlovák vezetők eredetileg területi engedményekkel összekötve, a végén viszont már az erőszaktól sem visszariadva, egyoldalúan akarták volna kitelepíteni a két kisebbséget. Erre azonban 1945 augusztusában, Potsdamban csak a 3 milliónál is több szudétánémetek esetében kaptak engedélyt. A magyar kérdés „globális megoldása” érdekében Beneš elnök, a

Fierlinger-kormány, illetve a szlovák megbízotti testület arra kényszerült, hogy az anyaországi magyarok 1945. májusi-júniusi kitelepítését követően kikényszerítse a csehszlovák-magyar lakosságcsereét. Ezen felül 1946-ban az otthon maradás ígéretével, a vagyoni és az állampolgári jogok visszaszerzésének lehetőségével megszarolt hatszáz-egres magyar közösség kétharmadát a reszlovakizáció igénylésére is rá tudták bírni. Mindehhez a csehországi deportálásokat is bevetették mint a magyar kérdés úgynevezett „belső megoldásának” és a megfélemlítésnek és a magyar kormány tárgyaló asztalhoz kényszerítésének az eszközeit.

■ Deportálás, kitelepítés, lakosságcsere... Az utókor számára nem egyszer összefolyhatnak ezek a fogalmak.

■ Igen, a csehországi deportáltak, a Magyarországra elűzöttek, a menekülők megpróbáltatásai gyakran keverednek a kitelepítettek történeteivel. Az utóbbiak közül sokan úgy gondolták, hogy aki itthon maradhatott, az feladta magyarságát. Amit pedig mi ma csehszlovák-magyar lakosságcsereként nevezünk, az valójában a magyar, a magyarországi szlovák, a magyarországi és a csehországi németek ki-, illetve áttelepítését, a magyarok és németek esetében akaratuk ellenére történő elűldözését, s persze az önként jelentkező magyarországi szlovákok és a szlovákiai magyarok egymás házaiba költöztetését jelentette.

Ezek az egyéni sorsok mélyen – családonként változó hangsúlyokkal, következtetésekkel – beivódtak a szlovákiai magyarság történeti emlékezetébe.

■ A világesemények tükrében előfordult-e máskor is ilyen jellegű etnikai tisztogatás?

■ Magát a lakosságcsereként nevezett telepítési formát nem Prágában vagy Pozsonyban találták fel. Teljes népcsoportok elűzésére volt már példa az ókori és középkori történelemben. Az első világháború végén az 1923-as lausanne-i török béke kiegészítő szerződése alapján nagy tömegben a kis-ázsiai görögök és a görögországi törökök kényszerültek hazát cserélni. Azt követően, hogy az 1919-1920. évi görög-török háború miatt közel egymillió görögnek kellett elmenekülnie Kemal pasa török népirtása elől Anatóliából, Szmirnából – a mai Izmirből – és a Fekete-tenger parti területekről. Beneš a modern kori Törökországhoz hasonlóan Csehszlovákiát is etnikailag „tisztá” nemzetállammá akarta átalakítani. Ehhez el kellett űzni 3 milliónál is több németet. Közülük 700 ezret nyers erőszakkal menekülésre készítettek, a többi, közel 2,5 milliót pedig 50 kilós csomagokkal vagonba rakva üldöztek el szülőföldjükről Németország amerikai és szovjet megszállási zónáiba. Szlovákiában a magyarokkal szemben azért nem sikerült ugyanilyen radikális módon eljárni, mert egyrészt a szovjet-román front gyorsan

lésekkel szemben Párizsban ragaszkodott a „népet földdel együtt” elv érvényesítéséhez, ami az amerikai és angol delegációk párizsi elvi támogatásával megtette a maga hatását. A lakosságcsere egyéves késleltetésével, a csehországi deportálások teljes leállításához, a kialakult számbeli és vagyoni kvótákhoz, a kitelepítések helyszíni ellenőrzéséhez ragaszkodva, Budapest le tudta fékezni, el tudta hátrítani a szlovákiai magyarság megsemmisítésének veszélyét. A kommunista pártállami fordulatot követően pedig a pax sovietica keretei közt Moszkva fagyasztotta be az etnikai konfliktusokat.

■ **Milyen reakciót váltott ki ez az eseménysorozat külföldön?**

■ A Szlovákiából kiutasított és elmenekült demokrata magyarok tanácsának a párizsi békekonferencia elnökéhez intézett 1946. augusztus 19-i távirata így összegezte a felszámolásra ítélt közösség megmaradásának esélyeit: „Tiltakozunk a szlovákiai magyarság kollektív felelősségére vonása ellen, és ünnepélyesen elvetjük az erőszakos és embertelen módszerekkel kikényszerített népcseré elvét. A tartós béke érdekében felemeljük szavunkat a Nemzetek Szövetsége által garantált teljes kisebbségi jogvédelem és az Atlanti Charta szellemében biztosított emberi jogok mellett. Ellenkező esetben egyetlen igazságos megoldásnak a magyar területeknek a demokratikus Magyarországhoz való visszacsatolását tekintjük, mert a népességhez föld is tartozik.” Mindez annak az alapvetően elhibázott nemzetállami politikának volt a következménye, amely a kollektív bűnösség elve alapján olyan közösségeket és családokat, s velük együtt ártatlan gyermekeket és asszonyokat tett kismimizetté és földönfutóvá, akikkel a történelem a 20. század folyamán többszörösen is csúfot üzött.

■ **Miként viszonyultak a magyarországi szlovákok az áttelepülés kérdéséhez?**

■ A magyarországi szlovákok önkéntesnek mondott áttelepítése mögött sokféle magatartás húzódott. Voltak, akik üdvözölték és várták az áttelepülést. Sokan a földnélküli szegénység elől menekültek, másokat a csehszlovák propaganda minden földi jóval hitegető ígéretei nyertek meg. Számos meggyőződéses szlovák pedig elhitte, hogy minden igaz szlovák kötelessége áttelepülni Csehszlovákiába, mert

elért Pozsonyig, s így nem volt ideje a csehszlovák hadseregnek olyan brutálisan fellépnie az Ipoly mentén vagy a Csallóközben, mint a Szudéta-vidéken. Ott több városban németellenes pogromokra, vagy – mint például a harmincezer brünni német esetében – az osztrák, német határokig tartó „halálmenetekre” került sor. Így a felvidéki magyarság pár ezer ember kivételével 1945 őszéig szülőföldjén maradt.

■ **Hogyan zajlott le az etnikai tisztogatásként is felfogható „homogenizálás”?**

■ A felvidéki magyarság, ez „a háromnegyed milliós magyarul beszélő, igen magas anyagi és szellemi fokon álló embercsoport” rövid 20 esztendőes kisebbségi korszak után Peéry Rezső szavaival szólva „történelmi becsű városaival és virágzó falvaival, civilizációjával, hagyományaival, képességeivel és vitalitásával együtt a megsemmisülés veszélyével szembesült”. Négyféle eljárás kombinálása mellett döntöttek a magyar ellen irányuló etnikai homogenizáció érdekében. A magyarkérdés „globális megoldását” szolgálta az 1946. februári lakosságcsere-egyezmény és az 1947–1948-ban lebonyolított lakosságcsere. Erre az 1945, illetve 1946 telén beindított a csehországi deportálásokkal kényszerítették Magyarországot. A csehországi kényszermunka a maga brutalitásával a legmélyebb nyomokat hagyta a szlovákiai magyarok emlékezetében.

Az 1946 nyarán beindított – *reszlovakizációnak* nevezett – kényszerasszimiláció a helyben maradás lehetőségét és a vagyoni, állampolgári jogok visszaadását ígerte. Ezért cserébe a nemzetiség önkéntes feladását kérte. A teljes jogfosztottság és kiszolgáltatottság körülményei közt a magyar közösség kétharmada ebben látta a legkisebb rosszat. Ez a kihatásaiban szerencsére mulékonynak bizonyult akció paradox módon jelentős mértékben hozzájárult a magyarság felszámolását célzó kísérlet kudarcához.

A párizsi békekonferencián 1946 szeptemberében Ján Masaryk csehszlovák külügyminiszter a történelmi tények igen laza értelmezésével, nyitó beszédében demagóg módon abból indult ki, hogy az adott helyzetben „nincs remény a csehszlovák-magyar barátságra vagy a Duna menti békére, ha a szlovákiai magyarok áttelepítését meg nem oldják.” „Higgyenek nekünk – folytatta Masaryk –, amikor azt mondjuk, hogy nemcsak Csehszlovákia, hanem a magyar kisebbség és maga Magyarország, de ugyanígy Közép-Európa békéje érdekét szolgálja, hogy e kisebbség problémáját egyszer s mindenkorra az általunk javasolt módon megoldjuk.”

■ **Mit tudott tenni Magyarország a felvidéki magyarok érdekében?**

■ A magyar diplomácia az egyoldalú kitelepítést szorgalmazó cseh követe-

– ahogy a korabeli plakátokon is állt – az anyaország, a „szláv anyácska” hazahívott minden igaz szlovákot. A lakosságcsereit „önként” igénylő szlovákok közül azonban több száz család visszavonta jelentkezését. Ők az Alföldet, Magyarországot, megyéjüket, falvaikat szülőföldjüként szerették, s éppen úgy ragaszkodtak hozzá, mint a csallóközi, mátyusföldi, Garam menti, gömöri vagy bodrogközi magyarok a sajátjukhoz. Ők nem jelentkeztek, ők maradtak, s ma is ott élnek, együtt az odatelepített felvidékiekkel. Hasonlóan, mint az itthon maradó magyarok az idetelepített szlovákokkal. Ma már alig van különbség abban, hogy mindkét csoport emlékezetében a lakosságcsere elhibázott, rossz döntésnek számít. Sok ezer családot szétszakított, mintegy kétszázezer ember életét radikálisan megváltoztatta és a két közösség helyzetét, jövőjét más-más módon, de egyaránt negatívan befolyásolta.

■ Hogyan dolgozza fel a történelmi emlékezet ezeket az eseményeket?

■ A lakosságcsere történelmének módszeres, alapos megismerése elképzelhetetlen a korabeli eseményeket megélt nemzedékek tapasztalatainak, történeteinek, emlékeinek a megismerése és feldolgozása nélkül. Az írásos forrásokból összerakható történelmi tények, illetve az egyéni, családi érzelmeket, tapasztalatokat összegző közösségi emlékezet együtt adhat reális képet az 1947-1948. évi eseményekről. Ezért fontos, hogy az elmúlt 30 évben a kerek évfordulókon, illetve a felvidéki magyarság Magyarországon bevezetett hivatalos emléknapiján, az iskolai történelemórákon, magyar és szlovák szemtanúk elbeszélései alapján szembeállítsuk az etnikai tisztogatások logikáját magukban hordozó döntések végrehajtásának a történetével. Mindez persze akkor válhat mindannyiunk hasznára és javára, ha a megismerést nem a gyűlölet szítására, a hetven évvel ezelőtti ellenségeskedés fenntartására, az etnikai homogenitás fontosságának hangoztatására használják, hanem a korabeli események megértésére, s legfőképpen a kölcsönös megbékélésre és a megbocsátásra.

■ A történelemben találunk jó példákat a méltányos megemlékezésre.

■ Igen, kitűnő példa erre az első világháború feldolgozása. 2014-ben ünne-

peltük az első világháború centenáriumiát, s annak részeként a sok százezer olasz, osztrák, magyarországi magyar és nem magyar katona halálát követelő isonzói-doberdói, piavei csaták századik évfordulóját. Huszonöt évvel ezelőtt, a csaták 75. évfordulóján, az akkor még élő olasz, osztrák, magyar, magyarországi német, szlovák, horvát veteránok egymásba ölelkezve emlékeztek a gyilkos csatákra, közösen koszorúzták meg az emlékhelyeket, s dobtak koszorúkat az Isonzó és a Piave vízébe. Érdemes a lakosságcsere 70. évfordulóján feltennünk a kérdést, vajon mi – magyarok és szlovákok, a kitelepítési vonatok és „ellenvonatok” lakói, az ő gyermekeik és unokáik – meddig jutottunk el a kölcsönös kiengesztelésben és megbékélésben.

■ Milyen konkrét feldolgozásai ismeretek a deportálás témájának?

■ Az egész közösséget érintő konfliktussorozat történelmi feldolgozása nem egészen negyven évvel ezelőtt kezdődött. Janics Kálmán – Ilyés Gyula előszavával, Svájcban kiadott – *Hontalanság évei* című munkájában elsőként alakította ki a jogfosztottság, hontalanság éveinek átfogó történelmi képét. 1989 után pedig Vadkerty Katalin monográfiái, Tóth László, Popély Árpád, Angyal Béla, Bukovszky László, szlovák részről pedig főként Štefan Šutaj és Magdaléna Paríková forrásfeltáró könyvei segítenek a kérdéskör tisztázásában. Emellett a kérdéssel foglalkozó helytörténelmi munkák, szakdolgozatok, konferenciák, megemlékezések is jelzik, hogy az érdeklődés nem csökken. Mindeközben az egyéni-családi, közösségi emlékezet és a szakszerű történetírás által kialakított képek közt ma is nagyok az eltérések és a különbségek.

■ Hogyan tekintünk ma a kitelepítés és deportálás eseményeire?

■ Az utókornak bizony számos kérdéssel szembesülnie kell. Mi a dolgunk nekünk emlékezőknek, első- másodgenerációs kitelepítetteknek hetven évvel a kitelepítések megkezdése után? Borítsunk-e fátylat a jogfosztások, meghurcoltatások, vagyonvesztések fájdalmára, a szülőföld elvesztésének emlékeire? A magyarországi „új otthon”, a magyar-szlovák, magyar-sváb együttélés, a régi szülőfölddel való kapcsolataink tapasztalatai mire tesznek

képesé bennünket? Örök siránkozásra és az elszenvedett súlyos sérelmek számonkérésére? Képesek vagyunk-e a kitelepített és deportált magyarok földönfutó sorstársainak tekinteni a porig rombolt Németországba elűzött németeket – akiknek házaiba a felvidékiek közel felét Magyarországon betelepítették? Vagy az ellenvagonokkal a felvidéki magyarok által elhagyott házakba vagy éppen a Szudéta-vidékre áttelepített szlovákokat?

A sokféle indulat ellenére, úgy látom, a deportálások, a kitelepítések és a reszlovakizáció óta eltelt évtizedekben a felvidéki magyarok nagy többsége képes volt feldolgozni a személyes, családi tragédiákat. A nagy történelem és a családi emlékezet, a háborús logika jegyében politizáló győztes nagyhatalmak, a bosszúállásra berendezkedett nemzetállamok elképzelési jórészt kudarcot vallottak. Európa országai ma is kivétel nélkül soknyelvű, sokvallású és soknemzetiségű államok. A kisebbségi jogok kiterjesztése – ha lassan is, de folyamatosan – halad előre. A vagonokba rakott, szülőföldjükről elűződött vagy nemzetiségük megváltoztatására kényszerített kisebbségi magyarok és svábok, magyarok és szlovákok egymás mellé kerülve, egymást jóban-rosszban megismerve, együtt élve és dolgozva, egymással házasodva jórészt legyőzték a második világháború utáni nemzetállami gonoszszágot.

A velünk megtörtént történelem emlékezetét természetesen fenn kell tartani, mert történelem, történelmi tudat nélkül az ember vak és sérülékeny. Ugyanakkor a fájdalommal teli és elfogult emlékek helyett nekünk, késői utódoknak letisztult emlékezetre, a megbocsátás és a megbékélés gesztusaira lenne szükségünk. Úgy, ahogy a Franciaország és Németország, Csehország és Németország vagy éppen Magyarország és Németország, illetve Szlovákia és Ausztria között már jó ideje megtörtént. Az elfogultatlanságra és tárgyilagosságra kötelezett történetírás a korabeli döntések elhibázottságának okait és bizonyítékait mutatja be. Az emlékezetben pedig remélhetően egyre inkább az élet folytonosságának adatai, az együttélés gyötrelmeinek és sikereinek a tényei kerülnek előtérbe.

■ Köszönöm a beszélgetést!